

عبید زاکانی، شاعر لطیفه گو

عبید زاکانی از شعرا و نویسندگان فارسی‌زبان قرن هشتم است، نام کامل وی: خواجه نظام الدین عیدالله زاکانی است.

عبید زاکانی از شعرا و نویسندگان فارسی‌زبان قرن هشتم است، نام کامل وی: خواجه نظام الدین عیدالله زاکانی است. متخلص به «عبید زاکانی«، علت مشهور بودن او به زاکانی نسبت داشتن او به خاندان زاکان است که این خاندان تیره‌ای از «عرب بنی خفاجه« بودند که بعد از مهاجرت به ایران به نزدیکی رزن از توابع همدان رفتند و در آن ناحیه ساکن شدند. بنا به گفته تاریخ نویسان «عبید«، در طول حیات خود لقب هایی را از بزرگان و حکام زمان خود گرفته است. و اشعار خوب و رسائل بی نظیری دارد.

از تألیفاتی که از او باقی است معلوم است که بیشتر منظور او انتقاد اوضاع زمان به زبان هزل (شوخی) بوده است. مجموع اشعار جدی که از او باقی است و در کلیات به ثبت رسیده است از 3000 بیت تجاوز نمی‌کنند.

وی به لحاظ وضعیت اجتماعی آن روزگار، به طنز روی آورد و نظم و نثر خود را وسیله حمله به عرفها و عادات نادرست و مفساد و معایب طبقه مشخصی از اجتماع قرار داد. از دوران زندگی او اطلاعات دقیقی در دست نیست. وی در حدود سالهای 771 و 772 هجری قمری زندگی را از دنیا رفت. از آثار برگزیده او می‌توان به مثنوی عشاق‌نامه، کتاب اخلاق‌الاشراف، ریش‌نامه، صد پند، لطایف و ظرایف، رساله دلگشا و بالاخره منظومه معروف موش و گربه اشاره کرد.

شاخص عمده‌ای که عبید زاکانی را به یکی از شاعران استثنایی تبدیل ساخته است، اشعارهزل، لطایف و طنزنویسی این شاعر توانا بوده که با طبع شوخ و زبان گزنده و هزل آمیز (کنایه آمیز) سروده شده استعبید زاکانی از مشهورترین شاعران و نویسندگان زبان فارسی-دری است که متأسفانه از احوال و وقایع زندگانی او اطلاعات کافی و مفصلی در دست نیست.

شاخص عمده‌ای که عبید زاکانی را به یکی از شاعران استثنایی تبدیل ساخته است، اشعارهزل، لطایف و طنزنویسی این شاعر توانا بوده که با طبع شوخ و زبان گزنده و هزل آمیز (کنایه آمیز) سروده شده است.

وی یکی از شاعران و لطیفه‌پردازان نام آور قرن هشتم هجری و معاصر حافظ شیرازی و همزمان با شاعر دیگر این قرن سلمان ساوجی بوده. لطیفه گویی در آثار عبید تأثیرگذاری آثارش را بیشتر کرده است. همچنین او با زبان کنایه آمیز خود به نقد و بیان حوادث و اتفاقات روزگار خود می پردازد.

زاکانی در قصیده عمدتاً به سنایی و انوری، در مثنوی به نظامی و در غزل به سعدی توجه دارد. ولی ابتکار و خلاقیت در عبید زاکانی زیاد است شیوهی عبید زاکانی در سخنوری، شیرین و دلپذیر است. یعنی نثر وی روان و ساده و خالی از پیچیدگی و سخنان اضافه است و شعرش روان و دور از ابهام و در عین حال دارای واژه‌های منتخب (درست انتخاب شده) و ترکیبات منسجم و مستحکم می‌باشد که به سخن استادان پایان قرن ششم و آغاز قرن هفتم نزدیک است.

زاکانی در قصیده عمدتاً به سنایی و انوری، در مثنوی به نظامی و در غزل به سعدی توجه دارد. ولی ابتکار و خلاقیت در عبید زاکانی زیاد است. چنانچه برخی از آثارش در ادبیات فارسی تازگی دارد.

طنز عبید

صرف نظر از اینکه عبید شاعری متوسط در حد و اندازه خویش بوده است، همگان نام او را با طنز عجین و اغلب عامه او را به لطایفش می‌شناسند. دیوان لطایف او شامل:

اخلاق‌الاشراف

ریش نامه

صد پند

تضمینات و قطعات

رباعیات

رساله دلگشا

تعریفات ملا دو پیاز

موش و گربه

سنگتراش

می‌باشند. در بین آثار عبید موش و گربه شهرت بسیار داشته و ریش نامه و صد پند از همه لطیف‌ترند.

موش و گربه در مورد زمانی است که عبید در آن زندگی می‌کرده و او با زبان طنز اتفاقات آن دوره را بیان می‌کند و در مورد رفتار مردم، حاکمان و اوضاع، احوال شهر و... سخن می‌گوید.

نمونه‌هایی از جملات و حکایات عبید زاکانی را با هم می‌خوانیم:

شخصی تیری را به سمت مرغی انداخت اما تیر خطا رفت و به مرغ نخورد رفیقش گفت احسنت. تیر انداز بر آشفت که مرا مسخره می‌کنی؟ رفیقش گفت: نه، می‌گویم احسنت اما نه به تو به مرغ که فرار کرد.

از روباهی پرسیدند که در فرار کردن از سگ، چه حيله ای می‌دانی؟ گفت: زیاد است؛ اما بهتر از همه اینست که من و او همدیگر را نبینیم!

شخصی پسرش در چاه افتاد. گفت: جان بابا! جایی مرو تا من بروم ریسمان بیاورم و تو را بیرون بکشم.

شخصی با دوستی گفت که چشمم درد میکند، چه کار کنم؟ دوستش گفت: من پارسال دندانم درد می‌کرد آن را کشیدم.